

הלכות מעשיות

שיעורו של מורנו הגאון הרב מצליח-חי מאזוז שליט"א

גליון קכ"ח

שודר בערוץ "קול ברמה" במסגרת התכנית "בית ההוראה"

העלון מוקדש לע"נ גאון עוזנו עטרת תפארת הפוסקים מרן רבנו עובדיה יוסף בן גורג'יה זצוק"ל

הלכות הפרשת תרומות ומעשרות

ביאור מצות תרומות ומעשרות. קיום המצוה למעשה. ביאור נוסח ההפרשה. הבנת הנוסח. קרן המעשרות. קניית פירות וירקות מחנות שאין לה הכשר. הפרשה על פירות שיקטוף בעתיד. דין עשבי תיבול. הפרשה מזנים שונים באותו מין. פירות הפקר. המשמעות של ט"ו בשבט. ממת חל החיוב במעשרות. דין האתרוג. פירות תוצרת הארץ בחו"ל.

והיה נאכל לכל אדם מישראל. ומה עושים היום עם המעשר הזה? כאן אנחנו מגיעים לחלק הבא שהוא פדיון מעשר שני. **פדיון מעשר שני** - מדין תורה אדם שגר רחוק מירושלים יכול לפדות את המעשר הזה בכסף ולהוסיף עליו חומש, ובכסף הזה צריך לקנות בירושלים דברי מאכל ולאוכלם בטהרה. ולכן, כיום שאיננו טהורים, אנחנו פודים את המעשר הזה ועוד עשרים אחוזים משוויו (שזהו החומש) על מטבע, הקדושה שיש בפירות הללו עוברת מהם למטבע הזה, ואפשר לאכול את הפירות כרגיל (וע"ע בשו"ת אור לציון ח"א חיו"ד סי' כ"ה, ובס' קצירת השדה עמ' צ"ט). בגלל שהיום איננו טהורים ואיננו קונים במטבע הזה פירות בירושלים, די שיהיה במטבע הזה שוה פרוטה ורבע בלבד, שזה מעט פחות מעשר אגורות, כדי שנוכל לפדות בו את המעשר. ולכן, במטבע של שקל אפשר לפדות מעשר שני בערך עשר פעמים. במטבע הזה יש קדושה, וצריך לשמור אותו בתוך שקית וכדומה, שלא יתערבב עם מטבעות אחרים. לאחר שהמטבע הזה התמלא בקדושה של מעשר שני (כגון שפדה על מטבע של שקל עשר פעמים), צריך לאבד את המטבע. והדרך היותר טובה היא לחלל אותו על מעט אוכל כגון סוכר או חתיכת פרי שיש בה שוה פרוטה ורבע ולאבד את האוכל הזה. ולאחר שעשה כן המטבע יצא לחולין ויכול לעשות בו כחפצו.

ביאור מצות הפרשת תרומות ומעשרות

א. שאלה: מהי מצות הפרשת תרומות ומעשרות?
תשובת הרב: במצוה הזו יש חמשה חלקים: תרומה גדולה, מעשר ראשון, תרומת מעשר, מעשר שני, פדיון מעשר שני. (ויש שנים שבמקום להפריש מעשר שני, מפרישים מעשר עני). ונסביר כל דבר:
תרומה גדולה - חייב אדם להפריש כל שהוא מהתבואה שלו, ומעיקר הדין נותן לכהן. אבל בזמננו שמים אותה בשקית ומניחים אותה בפח, מפני שתרומה זו קדושה ורק כהנים טהורים יכולים לאוכלה, והיום אין כהנים טהורים.
מעשר ראשון - לאחר שהפריש תרומה גדולה, מפריש עשרה אחוזים מכלל התבואה ונותן אותם ללוי. מעשר זה הינו חולין גמורים וממונו של הלוי, וגם היום צריך לתת אותו ללוי (ועי' בחזו"א שביעית סי' ה' אות י"ב).
תרומת מעשר - על הלוי להפריש עשרה אחוזים מהמעשר שהוא קיבל [שהם אחוז אחד מכל התבואה] ולתת אותו לכהן. דין התרומה הזו היא כתרומה גדולה, ולכן שמים גם אותה בשקית ומניחים בפח.
מעשר שני - לאחר שהישראל הפריש מעשר ראשון, צריך להפריש עוד עשרה אחוזים מהתבואה שנשארה, שהם תשעה אחוזים מכלל התבואה. בזמן שעם ישראל היו טהורים, היו הבעלים מעלים אותו לירושלים ואוכלים אותו בטהרה,

מעשר עני - בשנה השלישית והששית לשמיטה, מפרישים מעשר עני במקום מעשר שני. מעשר עני הוא תשעה אחוזים מכלל הפירות (כמו מעשר שני) ונותנים אותו לעניים. המעשר הזה הוא חולין גמורים והעניים יכולים לאכול אותו כרגיל.

קיום המצוה הלכה למעשה

כיצד מפרישים בצורה מעשית? אדם שקנה קילו תפוחים שאינם מעושרים, עליו לקחת "מעט יותר מאחוז". דהיינו, ישער לפי כמות הפירות שקנה כמה זה אחוז ועוד משהו¹, יקח את זה ויקרא את הנוסח שכתוב בסידור. למעשה, הקצת יותר מאחוז שהוא מחזיק בידו זה התרומה הגדולה (שכפי שאמרנו שיעורה בכל שהוא), והאחוז שיש בידו הוא תרומת המעשר שהלוי צריך להפריש. לאחר מכן מפריש עשרה אחוז ונותנו ללוי, ובסוף צריך לומר על מקום מסוים בפירות [שיעור של עשרה אחוזים מהנשאר] שהוא יהיה מעשר שני ופודים אותו על מטבע כמו שהסברנו. וכמו שכבר הזכרנו, בשנה השלישית והששית לשמיטה מפרישים מעשר עני במקום מעשר שני ונותנים אותו לעניים. כל זה הוא בפירות שידוע לנו בוודאות שאינם מעושרים.

אבל פירות שיש לנו ספק האם הם מעושרים, אין צורך להפריש ממש את המעשר ראשון ומעשר עני, אלא די ש"קורא להם שם", דהיינו שרק אומר על מקום מסוים בפירות שהוא יהיה מעשר ראשון או מעשר עני ואינו צריך לתת אותו ללוי או לעני. והטעם לדבר, כיון שיש לנו ספק האם הפירות לא היו מעושרים והמעשר שייך ללוי או שמא באמת היו מעושרים וכל הפירות שייכים לבעלים, ולכן "המוציא מחבירו עליו הראיה" (ב"מ קיב ע"ב), ועל הלוי להביא ראיה שלא היו מעושרים ויכול לקחתם, וכל עוד שלא הביא ראיה לא צריך לתת לו אותם ויכול לאוכלם מפני שהם חולין גמורים.

ביאור הנוסח הכתוב בסידורים

כעת נבאר את הנוסח שכתוב בסידורים: נניח יש לנו שקית עם עשרים תפוזים. עלינו לקחת בערך שלשה פלחים של

תפוז, שלמעשה שנים הם אחוז מכלל הפירות שהוא תרומת המעשר, והאחד הוא הקצת מאחוז שהוא התרומה הגדולה. ויאמר: **"אחד ממאה שיש כאן יישאר בינתיים בטבלו, והיתר בצד ימין יהיה תרומה גדולה"** – כלומר, שני הפלחים של התפוז שיש לנו ביד, שהם אחד ממאה מכל התפוזים שנמצאים לפנינו, יישארו בינתיים טבל [כדי שלא יחול עליהם שם תרומה גדולה], ומה שנשאר לנו ביד שהוא הפלח הנוסף, יהיה תרומה גדולה.

"האחד ממאה שיש כאן ועוד תשעה חלקים כמוהו שבצד שמאל של הפירות, יהיו מעשר ראשון" – כאן אנחנו עוברים להפריש מעשר ראשון. ואומרים ששני הפלחים של התפוז שיש לנו ביד ועוד תשעה חלקים כמותם שכולם יחד למעשה הם עשרה אחוזים, יהיו מעשר ראשון. את הפירות שבצד שמאל עלינו לתת ללוי, אבל קודם לכן אנחנו מפרישים במקומו את מה שהוא מחוייב להפריש שזו תרומת המעשר, ואומרים: **"ואותו האחד שבידי יהיה תרומת מעשר"** – מה שיש בידי שזה עשירית מהפירות שהלוי מקבל, נעשה עכשיו תרומת מעשר. וכעת אפשר לתת ללוי את המעשר שלו והוא יכול לאוכלו מיד בלי להפריש שום דבר. **"ומעשר שני יהיה בצד ימין של הפירות"** או בשנה שלישית וששית לשמיטה אומרים **"ומעשר עני יהיה בצד ימין של הפירות"** ולתת אותו לעני.

בשנה שנוהג בה מעשר שני, יש הוספה: **"מעשר שני שיש כאן יהא מחולל הוא וחומשו על שוה פרוטה ורבע במטבע שיחדתי לחלל עליו"** – בזה פודים את המעשר שני על המטבע וניתן לאכול את הפירות כרגיל.

כשיש לאדם ספק מאיזו שנה הפירות, יש בסידורים נוסח גם לזה שהוא עושה תנאי שהמעשר יחול על מה שצריך להפריש בשנה זו. צריך לקרוא אותו ולאחר מכן הפירות מתוקנים כראוי. זהו ביאור הנוסח – קל, פשוט וברור. ניתן גם להפריש כמה מינים יחד. כיצד עושים? לוקח מכל מין מעט יותר מאחוז, ואומר את הנוסח שכתוב בסידור בתוספת מה שכתוב שם על אדם שמפריש כמה מינים.

¹ לא צריך להביא משקל ולעשות סיפור גדול, אלא מספיק לשער לפי כמות הפירות שקנה ולפי זה להוציא. לדוגמה, אדם שקנה עשרה תפוזים, אחוז אחד מהם הוא עשירית תפוז, שזה בערך פלח אחד או מכסימום שנים. יקח את זה וככה יפריש.

אבל אדם שיודע ומכיר את המצוה והלכותיה, ורק כשקורא לבו בל עמו ואינו מכיין במה שאומר, בזה יוצא ידי חובה, וכך גם כתב בספר תשובות והנהגות (ח"א סי' תרס"ז).

אדם שאינו זוכר הנוסח

ג. שאלה: סמוך למקום עבודתי יש חנות פירות וירקות, ולפעמים אני קונה משם פירות לי ולחבריי בעבודה. אך אין לי סידור שם ואיני יודע את הנוסח בעל פה. מישהו אמר לי שאפשר לומר "התרומות והמעשרות יחולו כפי שמופיע בסידור". האם אכן זה מועיל?

תשובת הרב: את הפתרון הזה כתב הגאון החזון איש (דמאי סי' ט"ו אות ו'). אבל מרן הגר"ע יוסף בחזון עובדיה שם (עמ' קצב) ועוד פוסקים מאחרוני זמננו כתבו שלא מועיל לומר כך. ודעת מרן ראש הישיבה הגאון רבנו מאיר מאזוז שליט"א שאם יש אדם שאם לא יעשה כך הוא לא יפריש בכלל, ודאי שזה עדיף מכלום.

קן המעשרות

ד. שאלה: אני מנוי על קן המעשרות, האם בכל זאת אני צריך להפריש תרומות ומעשרות?

תשובת הרב: בודאי. השינוי היחיד שיש באדם שמנוי על קן המעשרות הוא בנוסח פדיון מעשר שני, שבמקום לומר שהמעשר יהיה מחולל על מטבע שייחד לו **בביתו**, הוא צריך לומר שיהא מחולל על מטבע שייחזרו **בקן המעשרות**. מעבר לזה אין שום שינוי, ולא כאותם שחושבים שקן המעשרות זה כמין "הוראת קבע" לתרומות ומעשרות.

קניית פירות וירקות מחנות ללא הכשר

ה. שאלה: האם מותר לקנות פירות וירקות חיים מחנות שאין לה הכשר?

תשובת הרב: אמנם פירות חיים אינם כשאר מאכלים שיש לחוש בהם לתערובת איסור כגון נבילות וטרפות ושאר איסורים, אבל גם בהם יש כמה חששות של איסורים. ונפרט: דבר ראשון יש בפירות העץ בעיה של **ערלה**. פירות העץ שגדלו בתוך שלש שנים לנטיעת העץ יש בהם איסור ערלה, ולכאורה היה צריך לחשוש לזה. אבל כתבו הפוסקים שמן הדין מותר לקנות פירות אפילו שלא ידוע לנו שאינם ערלה,

בסידורים יש נוסחאות שונות לגבי מקום המעשרות. יש סידורים שכתוב בהם "ימין ושמאל" ויש שכתוב בהם "צפון ודרום", וצריך לדעת שאין בזה שום הבדל, והעיקר הוא ליחד מקום למעשר המדובר בכל פעם.

הבנת הנוסח

ב. שאלה: האם מספיק לקרוא את נוסח הפרשת תרומות ומעשרות הכתוב בסידורים, או שצריך להבין מה אומר?

תשובת הרב: מרן הגאון רבנו עובדיה יוסף כתב בספרו חזון עובדיה (תרו"מ עמ' קצב) שאדם שאינו מבין מה הוא אומר ומה הוא עושה, לא הועילה הפרשתו. הרב מביא שם את דברי מהר"י אלגאזי בספרו קונטרס הספיקות, שכותב: "אודות עם הארץ שאינו יודע בטיב הפרשת תרומות ומעשרות, ותלמיד חכם אחד מסר לו סדר הפרשתם בכתב על פתקה אחת שיאמר את הדברים מתוך הכתב, ואינו מבין כלל בוריים של דברים שמוציא בפיו, ולהלכה לא הועילה הפרשתו. כמו שכתב המגן אברהם (סי' תלד סק"ו), שמה שכתב הרמ"א שאם אומר ביטול החמץ בלשון הקודש יוצא ידי חובה, היינו דוקא כשיודע ומבין ענין הביטול שמפקיר חמצו, אבל אותם שאינם מבינים כלל וסוברים שאומרים איזה תחינה, פשיטא שלא יצאו, דבעינן שיהיו פיו ולבו שוים". מפורש בדברי מהר"י אלגאזי שאדם שאינו יודע מה כוונת הנוסח שהוא אומר, לא יצא ידי חובת הפרשת תרומות ומעשרות, כיון שצריך שיהיו פיו ולבו שוים, ויסכים בלבו למה שמוציא בפיו². וכאן אינו מבין כלל מה הוא אומר, וכיצד יסכים בלבו? זה דבר שחשוב לדעת אותו ולהסביר אותו, כי הרבה אנשים לא יודעים מה הם עושים בהפרשה שלהם, ובעצם לא הועילו כלום במה שהם עשו.

כל האמור הוא דוקא באדם שאינו יודע כלל מהי המצוה, ומה שהוא יודע זה שהוא צריך לקחת מעט יותר מאחוז ולהניח אותו בפח.

² בעין זה למדנו בדף היומי אתמול (בשבת פרשת בא) במסכת פסחים (דף ס"ג ע"א) שאדם שהתכוין לומר "תרומה" ואמר "מעשר", אין זה כלום. (וכך נפסק בש"ע יו"ד סי' של"א סמ"ה). או אדם שרוצה להדיר את ראובן הנאה מנכסיו, ובטעות אמר שהוא מדיר את שמעון, שניהם מותרים. מפני שצריך שיהיו פיו ולבו שוים, ויסכים בלבו למה שמוציא בפיו.

כיון שגם אם אכן הפירות הללו אסורים, מכל מקום הם מתבטלים ברוב הפירות שאינם ערלה. אבל בענבים כדאי להיזהר לא לקנות מחנות שאין לה הכשר, כיון שאחוז גבוה מהענבים שנמכרים בארץ הוא אכן ערלה. ומעיקר הדין גם בענבים מותר כיון שגם אחוז זה מתבטל ברוב. בעיה נוספת שקיימת היא **תרומות ומעשרות**. אדם שלוקח מחבירו פירות שגדלו בחצר שלו, יש בעיה שהם לא מעושרים. אבל את הבעיה הזו אפשר לפתור בקלות, כי כל אחד יכול להפריש תרומות ומעשרות בביתו.

דין הפירות בחנות שאין לה הכשר

ו. בהמשך לשאלה הקודמת: אמי קונה פירות מהשוק ואינה מדקדקת להפריש תרומות ומעשרות, האם יש לי דרך לעזור לה?

תשובת הרב: המציאות כיום היא קצת מסובכת. כי נכון שהיום יש נציגים של הרבנות שעומדים בשוק הסיטונאי ודואגים שכל הסחורה תתוקן כדיון, אבל לפעמים הסוחרים מעלימים מהם את הכמות האמיתית שיש, ולמעשה הם מפרישים פחות בהרבה ממה שהיו צריכים להפריש³. וחוף מזה, היום אין חובה ממשלתית שגוף אחד ישווק את כל הסחורה, והרבה חקלאים מוכרים את הסחורה שלהם באופן פרטי לבעלי החנויות. והגאון החזון איש עליו השלום כתב שיש להם דין של ודאי טבל! כיון שהיום רוב עמי הארץ לא מעשרים ולא כמו בזמן רבותינו. וכך גם דעת מורי ורבי הגאון הרב משה לוי ע"ה (עי' במנוחת אהבה ח"ג פכ"ד הערה צ"א. וע"ע להגאון הרב חיים קנייבסקי בספרו דרך אמונה פ"ט מהל" מעשר סק"י, ופי"ד ס"א בביאור"ל סוד"ה הלוקח).

³ בתקופת כהונתו של מרן הגאון רבנו עובדיה יוסף כראשון לציון, הוא מסר שיעור בבית הכנסת הסמוך לישיבה, ופעם מישהו שאל אותו האם מותר לקנות פירות מהשוק. הרב ענה לו שבתקופה שכיהן כרב ראשי בתל אביב, היה הרב טראב אחראי על הכשרות בשוק הכרמל [שאז היה השוק הסיטונאי של תל אביב]. והסוחרים היו מביאים לו שני ארגזים של תפוחים ואומרים לו שיפריש את זה ויקח לפח. אבל הוא היה עומד חזק, והיה קונה את כל התרומות שצריכים להפריש כדי שהסוחרים לא יעלימו ממנו את הכמות האמיתית. והרב עובדיה מספר שבתקופה הזאת הוא היה הולך לקנות בשוק הכרמל פירות, כי ידע שהכל בסדר עם התרומות ומעשרות, אבל כיום [לאחר שהתמנה לראשון לציון] הוא לא יודע מה קורה שם.

אבל דעת מרן הגאון רבנו עובדיה יוסף (בשו"ת יבי"א ח"ט חיו"ד סי' ל' ובחזו"ע תרו"מ עמ' קל"ה) להקל בזה. וטעמו הוא מפני שיש כאן ספק ספיקא. ספק שמא הפירות הללו הגיעו דרך השוק הסיטונאי ועברו מעשר, וגם אם נאמר שהם לא הגיעו משם והמוכר קנה אותם באופן עצמאי מהחקלאי, או שאפילו היו בשוק הסיטונאי אבל לא עישרו אותם, יש ספק שמא הוא קנה אותם מגוי, ותבואת הגוי אינה חייבת במעשר. וגם יש ספק אולי זה גדל במקום שפטור מתרומות ומעשרות. ומנגד יש את דעת החזון איש שבמעשרות לא הקלו ללכת על פי הרוב, ואף על פי שרוב עמי הארץ מעשרים החמירו להפריש תרומה, ואם כן גם כאן אין להקל מדין רוב (וע"ע בשו"ת חקרי הלכה חאו"ח סי' ב' אות י').

הדרך הטובה ביותר לעשות בזה היא כך: על האדם לברר עם אמו מה היא קנתה בשוק, וילך ויקנה פרי אחד מכל מין שהיא קנתה מחנות באזור מגוריו שאין לה הכשר. כשיגיע לביתו יקח את הפירות האלה ויעשה אותם מעשר על הפירות שאמו קנתה. ואף על פי שבדרך כלל צריך להפריש סמוך לשאר הפירות, מכל מקום במקרה כזה כותב בחזון עובדיה (תרו"מ עמ' קל"ה) שאפשר להקל שלא יהיה סמוך.

הפרשה על פירות שיקטוף בעתיד

ז. שאלה: האם אפשר להפריש פעם אחת על כל הפירות שאקטוף בעתיד?

תשובת הרב: מרן בשלחן ערוך (יו"ד סי' של"א סעיף נ"ה) כותב: "אין תורמים מהתלוש על המחובר", ולכן אין לעשות כן. ומה שמרן כתב שאם אדם אמר על הפירות התלושים שייעשו תרומה על הפירות המחוברים שדבריו קיימין, היינו דוקא בדיעבד ודוקא בנוסח שמרן כתב, אבל לכתחילה ודאי שאין לעשות כן (ע"ש בב"י).

חיוב עשבי תיבול במעשרות

ח. שאלה: האם ירקות ועשבי תיבול חייבים במעשרות? **תשובת הרב:** ירקות ודאי שחייבים במעשרות. אבל בעשבי תיבול יש חילוק בין עשבים שאוכלים אותם בפני עצמם, לבין כאלה שלפעמים משמשים לתיבול ונתינת טעם בלבד. עשבים שנאכלים בפני עצמם חייבים במעשרות כדיון ירקות

ממתי מתחייבים הפירות במעשר

י"א. שאלה: אני מגדל לתחביב באדניות שבביתי עגבניות שרי פטרוזיליה ופלפלים חריפים, מידי פעם אני לוקח כמות קטנה ואוכל. האם אני צריך להפריש מזה תרומות ומעשרות?

תשובת הרב: בשלחן ערוך (יו"ד סי' של"א ספ"ג) מבואר שחייב הפרשת תרומות ומעשרות חל משעה שהפירות נכנסו לבית, ואז אסור לאכול מהם קודם ההפרשה אפילו מעט. אבל אם הפירות לא נכנסו לבית והוא אוכל מהם בחוץ, יש בזה חילוק: אם כל פרי שהוא קוטף הוא אוכל מיד, פטור ממעשר. אבל אם הוא מלקט את הפירות לתוך ידו ואפילו מעט, וכל שכן לתוך כלי, חייב במעשר (שם סעיף פ"ט). הכלל בזה הוא שיהיה דרך עראי ולא דרך קבע. ולכן גם אם אדם קטף פלפל וטבל אותו במלח, זה נחשב לאכילת קבע וחייב במעשר.

לא רק אם אדם קטף שני פירות הוא מתחייב במעשר, אלא אפילו אם לקח **אשכול של ענבים אחד הוא מתחייב**, מפני שיש בו הרבה ענבים. ויותר מזה, אפילו אדם שקוטף רימון מתחייב מיד במעשר, כיון שיש בו הרבה גרגרים והאכילה נחשבת לקבע. ואם רוצה להיפטר מהמעשר עליו לאכול גרגיר גרגיר (שם סעיף צ"א).

והחזון איש (דמאי סי' ז ס"ק כ"ד) כותב שכך הדין גם לגבי פירות הדר שמתחייבים במעשר מיד כשקוטף אותם, כיון שהרגילות היא לאכול פלח פלח, וכשקוטף פרי שלם הוא כקוטף רימון שלם ונחשב לקבע.

המשמעות של ט"ו בשבט

י"ב. שאלה: מה המשמעות של ט"ו בשבט חג לאילנות?"

תשובת הרב: ט"ו בשבט אינו "חג" לאילנות אלא "ראש השנה" לאילנות. ומה זה אומר? כפי שהזכרנו בשנים א' ב' ד' ה' לשמיטה נהוג בפירות מעשר שני, אבל בשנים ג' ו' לשמיטה נהוג מעשר עני במקום מעשר שני, ונתנו בזה סימן "אבדה לעני" – שבשנים א' ב' ד' ה' המעשר של העני כביכול

ראויים לאכילה, ולא יועיל כלום מה שיניח אותם שם. ובמקרה כזה יצור קשר עם בעל השדה.

רגילים, אבל עשבים שלפעמים משתמשים בהם רק כדי לתת טעם ולא אוכלים אותם ממש [כגון עלי נענע], צריך לבדוק מה היתה המטרה שקטף אותם. אם קטף אותם על מנת לשים אותם בסלט – חייבים במעשרות. אבל אם קטף אותם רק כדי לתת טעם בתה וכדומה – פטורים ממעשרות. כך מתבאר מדברי התוספות במסכת נדה (דף נ' ע"א). [וע"ע בחזו"ע תרו"מ עמ' ק', ק"ה].

הפרשה מזנים שונים באותו מין

ט. שאלה: האם אפשר להפריש מתפוח אדמה אדום על תפוח אדמה לבן?

תשובת הרב: אפשר. אמנם הם זנים שונים, אבל כיון שהם אותו מין – מותר. כך מבואר במשנה, שאפשר להפריש מתאנים שחורות על תאנים לבנות, וכן מסוג חיטה אחד על סוג אחר (וע"ע בש"ע שם סעיף פ"ג).

פירות הפקר

י. שאלה: עיריית ראשון לציון נטעה במקומות רבים עצי זית, ומיועדים עבור תושבי העיר, כדי שכל המעוניין יקטוף ויקח לעצמו. ואכן תושבים רבים קוטפים וכובשים אותם בכבישה ביתית, האם הם לא מכשילים את הרבים באכילה ללא תרומות ומעשרות?

תשובת הרב: אין בזה שום מכשול. כיון שזה הפקר, ומרן בשלחן ערוך (יו"ד סי' של"א סט"ז) כותב שפירות הפקר פטורים מתרומות ומעשרות. כיוצא בזה מצוי בעצי סברס הגדלים בר בצידי הדרכים, שמותר לקטוף מהם ולאכול ללא מעשר.

חשוב להדגיש, שאם עצים אלו נטעו ליופי והעירייה אינה מעונינת שאנשים יקטפו מהם, או שלא ידוע האם עצי הסברס הללו שייכים למישהו, אסור לקטוף מהם מדין גזל⁴.

⁴ שבת אחת מישהו בא אלי ואמר לי שהוא נסע לצפון, ובדרך ראה שדה אבטיחים וקטף משם שני אבטיחים. לאחר שהגיע לביתו התעורר בלבו ספק אולי עבר על גזל, ובא לשאול אותי מה לעשות. אמרתי לו שבאמת זה גזל, והבעיה הגדולה היא שקשה מאד לאתר את בעל השדה. הצעתי לו דרך שאולי תתקן מה שעשה, שיחזור לשם ויניח את האבטיחים בשדה, וכשיבוא בעל השדה הוא יקח אותם יחד עם כולם. אבל גם דרך זו לפעמים אינה מועילה במאה אחוז, כי יכול להיות שהוא קטף אותם לפני שהגיע זמנם ועדיין אינם

דין האתרוג

י"ד. שאלה: יש לנו פרדס אתרוגים, ואנחנו עורכים קטיף בחודש טבת ומבשלים ומוכרים בצנצנות לתושבי הסביבה בשביל ט"ו בשבט. איזה מעשרות אנו צריכים להפריש?
תשובת הרב: הזכרנו קודם את ההבדל שיש בין ירקות השדה לבין פירות האילן, אבל אתרוג הוא יוצא דופן בזה. דין האתרוג הוא כדין הירקות שהולכים בהם אחר הלגיטה. ולכן, בשנה שלנו צריך להפריש מעשר עני מאתרוגים שנקטפים אחרי ט"ו בשבט, כך פוסק מרן בשולחן ערוך (שם סעיף קב"ו)⁶.

דין פירות תוצרת הארץ בחוץ לארץ

ט"ו. שאלה: יהודי שגר בחוץ לארץ וקונה פירות שכתוב עליהם "תוצרת ישראל", האם עליו להפריש מהם תרומות ומעשרות?

תשובת הרב: הפירות הללו ודאי שאינם מעושרים, כיון שמה שהרבנות מעשרת הוא רק מפירות שנמכרים לתושבי הארץ, ואין לאף אחד ענין שהגויים בחוץ לארץ יאכלו פירות מעושרים. ויש מחלוקת בפוסקים כיצד ינהג יהודי תושב חוץ לארץ בפירות הללו. כתוב בשולחן ערוך (יו"ד סי' של"א סי"ב) שפירות ארץ ישראל שיצאו לחו"ל פטורים מתרומות ומעשרות. ונחלקו הפוסקים בפירות ארץ ישראל שנגמרה מלאכתם בארץ, האם גם כן פטורים כשיגיעו לחו"ל. דעת מרן הגאון רבנו עובדיה יוסף ע"ה בשו"ת יביע אומר (ח"י חיו"ד סי' מ"ו) שהפירות הללו פטורים ממעשרות. אבל יש שחלקו עליו ואמרו שאין הכרח מדברי מרן להתיר. ומרן ראש הישיבה שליט"א בשו"ת בית נאמן (ח"א חיו"ד סי' י"א) כתב שיש בזה ספק ספיקא להחמיר. ספק כדעת הראב"ד וספר החינוך שסוברים שכל פירות שהם מגידולי הארץ חייבים במעשרות ואפילו שנגמרה מלאכתם בחוץ לארץ, ולדעתם ודאי שפירות אלו חייבים במעשרות. וגם אם נאמר כדעת הרמב"ם ומרן, מכל מקום יתכן שהם מודים שאם נגמרה מלאכתם בארץ

⁶ אגב, אומרים שהאתרוגים שגדלים עכשיו הם הרבה יותר בריאים מהאתרוגים של סוכות. האתרוגים של סוכות מלאים בהמון חומרי הדברה כדי שיישארו יפים ונקיים ולא יהיו עליהם כל מיני פרעושים למיניהם, אבל באתרוגים של התקופה הזאת אין טעם שיהיו נאים וחלקים כל כך ולכן כמעט ולא מדברים אותם.

מאבד ומפסיד את המעשר⁵. השנה שלנו עכשיו היא השנה הששית לשמיטה, ולכן נוהג בה מעשר עני.

בירקות השדה הדין פשוט וקל: ירקות שנלקטו לאחר ראש השנה האחרון נוהג בהם מעשר עני, ואילו מה שנלקט לפני כן נוהג בו מעשר שני ואפילו שאוכלים אותם לאחר ראש השנה (ש"ע יו"ד סי' של"א סעיף קב"ה, קב"ו).

אבל בפירות האילן הדין שונה: פירות שחנטו [פירוש, שנפלו הפרחים והתחילו לצאת הפירות] לפני ט"ו בשבט הקרוב, דינם כדין פירות השנה החמישית ונוהג בהם מעשר שני, אבל פירות שחנטו לאחר ט"ו בשבט נוהג בהם מעשר עני (ש"ע שם).

וכיון שכך, הפירות שעכשיו נמצאים בשוק יש להם דין מעשר שני, ורק עוד חודשיים בערך, כשהפירות שחנטו עכשיו יגדלו, נוכל לראות בשוק את הפירות שחנטו לאחר ט"ו בשבט ואז יחול עליהם דין מעשר עני.

כיצד ינהג אורח שאינו סומך על בעל הבית

י"ג. שאלה: אדם שמתארח וכיבדוהו בצלחת פירות וחושש שלא הפרישו מהם תרומות ומעשרות, ורוצה להפריש כעת, מה באפשרותו לעשות?

תשובת הרב: אפשר לקחת חתיכה מהפרי שיש בה קצת יותר ממאה מהפרי שאתה רוצה, ולחשוב בראש את הנוסח של הפרשה. ובלי שישימו לב יניח חתיכה זו יחד עם הפסולת (בשקית קטנה, וכדומה) וישים לב שלא אוכלים אותה חלילה. (וכמוכן שיש לו בבית או בקרן המעשרות מטבע לחילול מעשר שני). כך כותב מרן בשולחן ערוך (יו"ד סי' של"א סמ"ו) שאם הפריש תרומות ומעשרות במחשבה תרומתו תרומה. ולמדו כן ממה שנאמר בתורה "ונחשב לכם תרומתכם" (במדבר י"ח כ"ז), ומשמע שגם במחשבה אפשר לתרום. וכאן שיש ספק שמא הפרישו, אפשר לעשות כך לכתחלה.

⁵ אגב, מכאן אנחנו רואים עד כמה התורה הקדושה מאזנת בין הצרכים שלך לבין מה שעליך לתת לאחרים. כך שבשנתיים הראשונות הפירות הם שלך, ובשנה השלישית עליך להביא אותם לעניים. ואחר כך עוד שנתיים הפירות שלך ובשנה הששית עליך להביא לעניים.

להקל. ומי שמחמיר בזה להפריש מהקליפה של התפוזים תבוא עליו ברכה. (וע"ע בשו"ת מנחת יצחק ח"א סי' פד, ובשו"ת מגיד תשובה ח"א סי' מג). ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

שוב אינם נפטרים ממעשרות ואפילו שהוציאום מהארץ, כי קשה לומר שייפטרו לאחר שכבר התחייבו. וכך באמת סוברים הרדב"ז והרב משנה למלך בדעת הרמב"ם. אבל מרן היביע אומר סובר שלא אומרים ספק ספיקא להחמיר בדרבנן. ומרן ראש הישיבה (שם) פוסק גם כן למעשה שמעיקר הדין אפשר

דברים שנשא מורנו הגאון הרב מצליח חי מאזוז שליט"א

על רבי יהונתן מאזוז זצ"ל⁷

לפני מספר ימים נפטר בן דוד של סבא זצ"ל, רבי יהונתן מאזוז מצפת. רציתי לומר עליו מספר מילים. היה אדם יקר מאוד, "יקר רוח איש תבונה" (משלי י"ז כ"ז). בעל הכרת הטוב באופן מיוחד. בזמנו כשעשיתי בר מצוה לפני קרוב לארבעים שנה, טרח המנוח ובא לשמחת בר המצוה מצפת הרחוקה. מי שזוכר בזמנו, הכבישים לא היו כבישים כמו היום, האוטובוסים לא היו אוטובוסים טובים ונוחים, זו היתה נסיעה מאוד קשה כארבע או חמש שעות, ובכל זאת הגיע לבר מצוה שלי וישן בבית של ההורים, ולמחרת חזר לצפת. כל זה היה מתוך הכרת הטוב למשפחה, כי כאשר היה צעיר התארח בבית של הסבא מרן הרב הגדול "איש מצליח", כיון שבתנוס טרחו בשביל הרפואה לאביו רבי יוסף מאזוז ז"ל, ולא את הכרת הטוב היתה לו הערכה, ואחרי עשרות שנים טרח ובא מצפת לבני ברק בשביל לשמח בשמחת בר המצוה. כל כך הכרת הטוב היתה לו, ומידות טובות ומיוחדות.

כשהיינו ילדים, אבא שליט"א היה שולח אותנו פעם בשנה (במשך מספר שנים) בבין הזמנים של חודש אב, לשהות אצלו בשבת. ואבא היה אומר לנו "לכו ותכירו את הדודים הגדולים והצדיקים שלנו". סעודות השבת אצלו היו מיוחדות ביותר, היו מלאות עם שפע של דברי תורה וסיפורי חז"ל שמחזקים מאוד. היה אומר לנו פסוק, ושאל אותנו למי יש קושיא על הפסוק הזה. כשאני ואחי הגאון רבי רפאל שליט"א היינו ילדים בערך בגיל עשר, אני זוכר שאחד הפסוקים שאמר לנו היה מתחלת פרשת עקב. כתוב בפסוק: "והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם ושמר ה' אלוקיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך". אמר לנו את הפסוק הזה, ושאל אותנו איזו קושיא יש בפסוק. נסינו לומר קושיא כזאת או קושיא אחרת, אמר לנו לא, אלו לא קושיות. ככה כמה דקות ארוכות, עד שבנו הדר שיחיה ויארץ ימים טובים, אמר שיש קושיא, כתוב בפסוק "והיה עקב תשמעון" בלשון רבים, ואח"כ כתוב "ושמר ה' אלוקיך לך" בלשון יחיד, מדוע פתח ברבים וסיים ביחיד? אמר לו אביו: "חזק וברוך!". מיד קפצנו וענינו תשובות, אני אמרתי שזה בא לומר שכולם עובדים את הקב"ה בצורה שווה, אבל כל אחד נבחן לפי הלב שלו. ואחי הרב רפאל ענה תשובה אחרת. אבל הוא מיד עצר אותנו, אמר לנו: יפה מאוד, תשובות יפות, תשובות יש הרבה - אבל קודם כל המעלה היא להרגיש בקושיא, להתבונן בדברים. כשיש משפט במשנה או בגמרא או בפסוק, קודם כל צריך להתבונן, אחר כך לענות תשובות. זו היתה חוויה נפלאה בסעודות שבת איך שהיה עושה גירוי לילדים בשביל שיתבוננו בפסוקים, יקשו קושיות ויתרצו תירוצים, זה דבר נפלא ביותר. וכדאי ללמוד אותו.

באחת הפעמים ביום ראשון בבוקר אחרי התפילה, עברנו ליד בית הכנסת של רבי חומאני עלוש, והיה שם כולל אברכים, וראינו שם הרבה מכונים בחוץ. אמר לי הדוד: "יש כאן כולל אברכים בפנים, מאיפה יש להם את כל המכונים האלה?" אני הרגשתי לא בנוח, וכי אני נציג של האברכים? אמרתי לו: "נכון שהם אברכים, אבל אולי הם כותבים בערב תפילין ומזוזות ומתפרנסים". שאל אותי: "כמה כבר תפילין ומזוזות אפשר לכתוב?" ניסיתי לומר לו אולי לכל אחד יש פרנסה אחרת. אמר לי: לא, זו לא התשובה, התשובה היא "ממרחק תביא לחמה" (משלי ל"א, י"ד). שאלתי אותו מה כוונתו. ואז סיפר לי שכאשר היה ילד קטן בערך בגיל עשר, התייתם מאביו, והוא היה הבן הגדול, והיה צריך לדאוג לפרנסה של האחים. אחרי מלחמת העולם השנייה היה מחסור גדול מאוד, והאמריקאים הביאו סחורות מחו"ל כדי לחלק לתושבים. אבל היו שם אנשים ששיחדו את הספסרים, והיו לוקחים לעצמם ומוכרים הרבה מהמשלוח. כביכול הם אמורים לחלק את הסחורות, אבל הם היו מוכרים את רוב הסחורה לאנשים בשוק שחור, והסחורה בעצם גנובה מהמשלה. הם קונים בעשרים ומוכרים את זה במאה ובמאתים ובסכומים עצומים. אבל בשביל שלא יגלו אותם, אי אפשר לגנוב את כל הסחורה כולה, אז מה היו עושים? היו מפרסמים מודעה: מחר בשעה שמונה יש חלוקה של בגדים. כאשר יש חלוקה, באים לשם כל האנשים, וכיון שאמרו שהחלוקה בשעה שמונה, נוצר כבר תור ארוך הרבה לפני כן.

⁷ ביום ראשון י"א שבט תשפ"א.

וכך הוא עשה. בדרך כלל אחרי התפילה יושבים וקוראים חק לישראל, אבל באותו יום הוא לא קרא, אלא רץ ולקח סל מהבית ומיהר להגיע לשם. הגיע מוקדם למקום, אבל כבר היה תור ארוך. והם היו אומרים שהחלוקה בשמונה ופותחים בעשר, מחלקים חולצה לזה וחולצה לזה ומכנסיים לזה, ככה מחלקים מעט, ואחרי כמה דקות סוגרים ואמרים שבגלל הבלבול שנוצר אי אפשר להמשיך לחלק. לאחר חצי שעה או שעה עוד פעם פותחים, וככה כמה פעמים. עד שהגיעה השעה שנים ואז אומרים: "זהו חילקנו, אנחנו מהבוקר מחלקים, סיימנו". כולם שואלים למה, הרי לא נגמרו הבגדים? אבל אין תשובה, וכל האנשים חוזרים בפחי נפש. בדרך הוא ראה את דוד שלו רבי מנחם אח של אביו. קרא לו הדוד בין מנחה לערבית ואמר לו: "הבוקר ראיתי ילד אחד הולך עם איזה סל, דומה לך מאוד!" אמר לו: "זה לא דומה לי, זה אני בעצמי". אמר לו: "כל כך מוקדם הלכת, יפה מאוד, מה הבאת?" אמר לו: "לא הבאתי כלום, גם רוב האנשים שהיו שם לא הביאו איתם דבר, גם ערבים וגם יהודים". שאל אותו: "למה? הבוקר קראת חק לישראל?" אמר לו: "לא, הלכתי להביא, אבל בסוף לא הבאתי שום דבר". לקח אותו לחדר, ראה את הבן שלו רבי שלמה מאזוז. אמר לו: "רבי שלמה תגיד לי, אתה הלכת שם לשוק לראות ולקבל בגדים?" אומר לו: "לא!" שאל אותו: "וקבלת משהו?" אמר לו: "כן!", המשיך לשאול אותו: "מה קיבלת?" הראה לו שקיבל כמה חולצות וכמה בגדים, אמר לו: "איך קבלת?" אמר לו: "הייתי יושב ולומד פה, והגיע לכאן איזה יהודי שלפני כן חשב לעצמו, אם הסחורה הזו נמכרת לערבים, למה אני שאני יהודי לא אקח וארויח, ואתן ליהודים אחרים? הלך לשם שילם וקיבל חלק מהסחורה. ראה שקיבל הרבה כסף, החליט לתת מזה גם לתלמידי חכמים, נכנס לתוך בית הכנסת, ראה אותי יושב ולומד, אמר לעצמו הנה יהודי יושב ולומד, ונתן לי כמה בגדים". אמר לו רבי מנחם: "ראית? ממרחק תביא לחמה! אדם שיושב ועוסק בתורה מקבל הכל". אומר לי רבי יהונתן, זו התשובה! לא שום דבר אחר! האברכים האלה "ממרחק תביא לחמה", כל אחד ואחד עוסק בתורה הקדושה, איך אומרים בערבית אצלנו "כי צדיק רבי עמלו טריף", כל צדיק הקב"ה עושה לו את השביל לפרנסה שלו. תדעו לכם: תעסקו בתורה, איך תבוא הפרנסה? הקב"ה ישלח. היה יודע להחדיר לילדים מאז גיל הילדות שלהם את האהבה לתורה.

הרבה מעשיות נפלאות היו עליו, נספר עוד מעשה אחד קטן. סיפר לי שכשהגיע לארץ ביקשו ממנו להיות מורה. אמר להם שזה לא התפקיד שלו, הוא לא למד הוראה. אבל בזמנו היה מחסור גדול במורים, אז אמרו לו שבכל זאת יכנס, ויענה להם מה שהוא יודע, ואם הוא לא יודע שיגיד "שכחתי"... נכנס לשם, ובגלל שהוא דובר עברית (כי הוא היה עוסק בתורה), דיבר בשטף וקיבלו אותו מיד, ונכנס להיות מורה.

אמר לי עוד שכל הזמן הוא ציפה לקחת עבודה שהפרנסה בעבודה הזאת משמים, ולא תלויה בידי שום אדם. אחרי תקופה באמת פתח חנות מסחר של תשמישי קדושה, ולקראת סוכות היה רוכש ארבעת המינים ומוכר. בלילה של ערב חג הסוכות, אחיו שיבדל לחיים ארוכים חלה, והוא לקח אותו מיד לבית החולים וטיפל בו. הגיע הבוקר והגיע הזמן לפתוח את החנות, כולם אמרו לו: "רוץ מהר, אם לא תמכור את האתרוגים היום תפסיד את הכל, עיקר מכירת האתרוגים היא בערב סוכות!" אבל הוא לא הסכים, וכי יעזוב את אחיו?! אמרו לו שבסוף הוא יפסיד, אבל הוא בשלו, לא הסכים בשום פנים ואופן שבעולם לעזוב את אחיו. אמר לי שכל אותם אנשים לא יודעים שעיקר הטעם שיצא לעבוד במשהו כזה, זה בשביל שלא יהיה תחת אדם. הקב"ה הוא מפרנס, הוא זן, הוא נותן והוא יתן, אין מה לחשוש מכלום, לא איכפת לו, גם אם לא ימכור שום דבר הקב"ה מפרנס אותו.

זה הדבר שרצה כל הזמן, להתפרנס רק על ידי הקב"ה. אם היה באותו זמן מורה והיה חייב להורות, לא היתה לו דרך להתחמק, אבל עכשיו הוא רוצה להתעסק ברפואת אחיו, לא מעניין אותו שום דבר אחר. ובאמת ברוך ה' אחרי כשעתיים המצב השתפר, ובשעה עשר בבוקר הלך ומכר את כל הסחורה כולה. כמה מידות טובות ונפלאות היו לו.

יש עוד הרבה מה לספר על אישיותו הנפלאה ומידותיו, אבל די בדברים האלה כדי ללמד אותנו מה זו אהבה מה זו אחוה מה זה שלום, מה זו דאגה לזולת, מה זו מחשבה תמידית על התורה הקדושה. יהי רצון שנלמד מאורחותיו הנפלאים, אמן ואמן.

השיעור נמסר ביום ראשון י"א שבט תשפ"א

כמידי יום ראשון בשעה 12 בצהריים בערוץ "קול ברמה"

בית ההוראה פתוח 24 שעות ביממה, בטלפון: 03-5500228

לעילוי נשמת: בני בנימין בן ליזי עליזה.

עורך: הרה"ג ר' שלמה נחום שליט"א.

העלון לא הוגה ע"י מוה"ר ונכתב על דעת המערכת בלבד

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה וכן ליצור קשר במייל - A025606532@gmail.com

ניתן להאזין לשיעור זה ולשאר שיעורי הרב שליט"א בקו "תורת חיים" 02-5606532